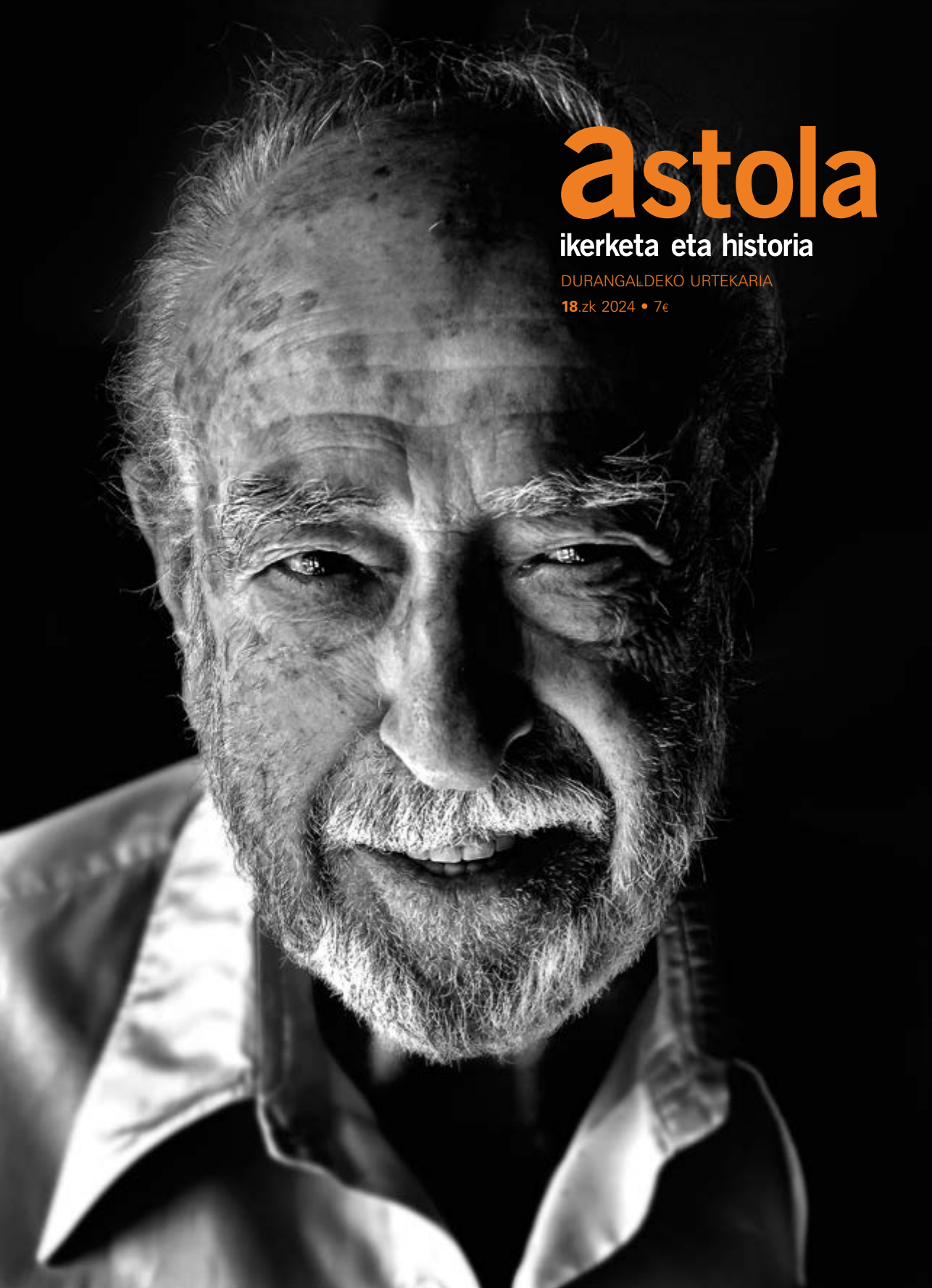

astola

ikerketa eta historia

DURANGALDEKO URTEKARIA

18.zk 2024 • 7€

DURANGALDEKO

ERRA KETIS TAK

AHAZTUTAKO PILOTARI AITZINDARIAK

 Estibalitz González Solozabal | Artxiboak

Hamarkada luzez, ehunka emakumek erraketa bat eskuan estatuko eta Ameriketako pilotaleku ugariaren hormak astindu zituzten. Durangaldekoak ziren beraietako asko eta, zer kontatu ugari izango zuten arren, historiak bigarren lerro batean ezkutatu ditu. Kantxaratu ditzagun berriro eta frontoietan duten lekua aitortu diezaiegun kirol diziplina guztietako lehen profesional haiei.

📷 Sabadell frontoiko erraketistak 1943an. Erdian, kantxeria eta beheko ilaran La Titas, pelotitak hartzeaz arduratzen zen neskatotxoa.

Erraketistak pilotalekuetan tenisekoaren antzeko erraketa batekin jokatu zuten emakumeak izan ziren, kirolari profesional bezala aritutako Estatuko lehen kolektiboa. Gehiengo zabala euskal jatorrizko neskatoak izan ziren, batez ere Debabarrenekoak eta Durangaldekoak lehen sasoietakoei erreparatuz gero.

Erraketisten ibilbide profesionalaren kontakizunari 1917. urtean ematen zaio hasiera, urtarilaren lehen egunetan Madrilgo Cedaceros kalean izen bereko pilotalekua inauguratu zenean. Diziplina berriak sortutako ikusmirak eta arrakastak bultzatuta, 1919an Moderno frontoia zabaldu zen hiriburuan bertan, Ildefonso Anabitarte Ansa (1878-1937) puntista ohiaren ekimenez.

Donostiar hau ezinbesteko bihurtu zen kirol honen zabalkundean eta sustapenean: aldatu zituen ordua arteko tenis-pilotak eta larruzkoak sartu, joko bizitu eta partidei ikusgarritasuna ematea hel-

buru. Horrek frontoiak luzatu beharra ekarri zuen eta, piloten indarrari eusteko, erraketak gogortzea, batez ere sokak. Erraketei dagokienez, Ingalaterratik zetozen hasiera baten eta eskaerek zuten atzerapen eta hornitze faltari aurre egiteko, Valentín Zumalabe ebanista mutrikuarra hasi zen erraketa-gintzan. Kirolaren garairik emankorrenean, artisau honek urtean 3.000 erraketatik gora egin zituen.

Bartzelonako "Frontón Colón".

PILOTALEKUAK

Anabitarte eta beste enpresari batzuen ekimenari esker, erraketisten pilotaleku berriak zabaldu ziren han-hemenka. Kirol modalitate honek bizirik eman zituen sei hamarkadetan zehar, andrazkoak aritutako 49 pilotalekuren berri dugu: hamabi egon ziren Madrilen, hamaika Katalunian, bana Bilbon, Donostian eta Eibarren, pare bat Kanarietan eta, bakarra izan arren ere, ez zuten garrantzi txikiagoa izan Burgos, Castellón, Córdoba, Xixon, Logroño, Mallorca, Salamanca, Sevilla, Valentzia, Vigo eta Zaragozakoek. Atlantikoaren beste aldean, oster, Mexikoko hiri desberdinetan bost, hiru Habanan eta bana Sao Paulon eta Miamin. Frontoi gehiena erraketa jokarako propio eraikia izan bazen ere, batzuen kasuan beste modalitateetako jokalariekin osatu ziren pilotari koadroak, palista eta puntistekin batez ere.

 Maite Gorrotxategi (tente laugarrena), Sabadell frontoian erreketista lagunekin 1941ean.

Chiqui izena izan zuten askok, palan edo zestaz jokatzeko pilotalekuak baino motzagoak zirelako. Bombonera ere deitzen zieten, kantzaren neurriari zein bertan jokatzen zuten nesken edertasunari erreparatuta. Eder eta ez hain eder, denetik zegoen, jakina, baina kirola egitearen ondorioz emakume gihartsuak bihurtu ziren, atletikoak, indar handikoak besoetan zein hanketan, ikusleriarentzat erakargarri.

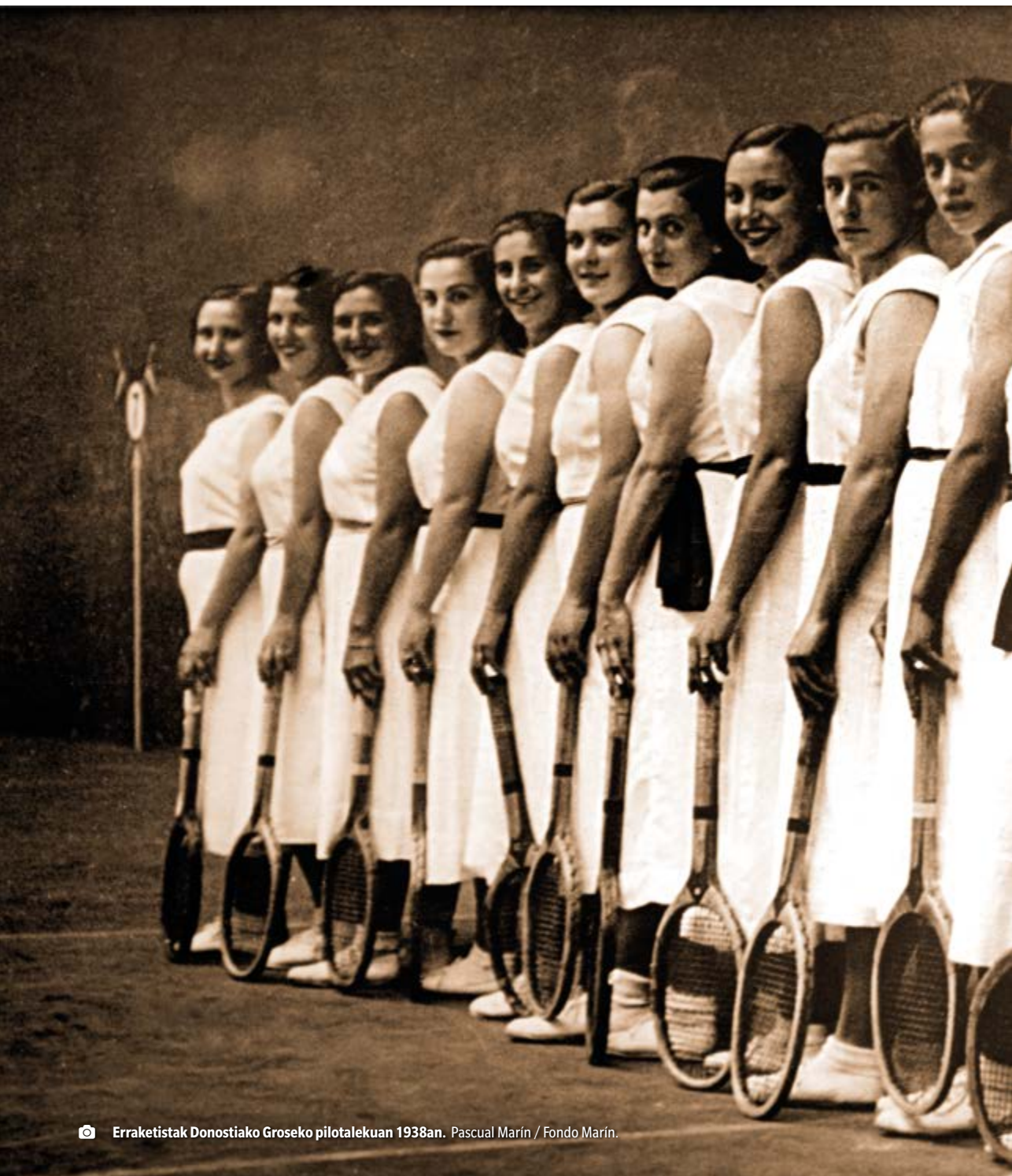
📷 Nieves Bereziartua prentsari .

📷 Rosita Arregi Valentziako Chiqui pilotalekuko orlan.

📷 Rosita Arregi (erdian), Eibarko erraketista eskolan 1933 urtean.

 Erraketistak Donostiako Groseko pilotalekuan 1938an. Pascual Marín / Fondo Marín.

ESKOLAK

Erraketista asko umetan hasi zen eskua egiten pilota-jokoan, eta jaioterriko frontoian edo elizpeko hormatarretan aritzen ziren, mutilen kontra gehientxoenetan. Gure bailarakoek Eibarko erraketisten eskoletara joateko aukera izan zuten, bertan trebatuz eta entrenatuz. Hiru izan ziren Eibarren gerra aurreko urteetan martxan egondako eskolak: Aste-lena, kopurutsuena, Txaltxa-zelaiko udal pilotalekua eta Isasi gaineko Kaminerokua; hirurehun metrotan hiru pilota eskola.

1936an, gerra hasi aurreko kronika batek jasotzen duenaren arabera, Eibarren 40-50 neska ari ziren erraketatzen, debutatzeko puntu-puntu batzuk. Baserriko alabek azokaren eta behien esnea partitzearen jira-buelta aprobetxatzen zuten entrenatzeko tartetxo bat topatzeko, etxekoan isilean sarri baino sarriago. Gurasoak jakitun zirela joaten zenik ere bazen: familia batzuetan etorkizunerako

Bilboko *Euzkel Jai*aren kartela.

Joan zirenek, sendia eta lagunak atzean utzita, frontoi bereko beste erraketista batzuekin hartzen zuten ostatu. Koadro berean jokatzen zuten sarritan, bikotean edo elkarren kontra: kantxan aurkari, baina handik kanpo lagun, euren artean elkar zaintzeko sare familiar sendoa osatuta.

Etorri zen ere 1936ko gerra eta honek iraun zituen hiru urteetan, sinestezina bada ere, frontoiak zabalik mantendu ziren, apustuak eta kinielak bere horretan eta erraketistak jo eta su lanean. Beraien ahotik esanda, partida jokatzen zeundela bonben eztanda entzuten zen, eta etxera bidean haiek eragindako kalteak ikusten zituzten eta arropak zuhaitzetatik zintzilik.

📷 Lucia Arrube inmigrazio dokumentoa (goian) eta Emakumea eta euskal pilota erakusketaren detaileak (behean).

GAINBEHERA

1940an Euskal Pilotaren Espainiako Federazioa sortu zen, Kirolaren Ordezkaritza Nazionalaren menpe zegoena. Beronen buru Jose Moscardó jenerala zela, 1944ko uztaileko agindu batek iragarri zuen urte biren buruan erraketan aritzen ziren frontoi guztiak itxi beharko zirela eta modalitate horretan jokatzeko lizentzia profesional gehiago ez zela luzatuko, aktibo zeuden erraketistek 1946ko uztaileko data arte berriztatuko zitzairen arren. Kirola bere arorik distiratsuenean zegoen, frontoiak puri-purian eta bolada onean, harmailak andrazkoz zein gizonezkoz beteta eta gainontzeko pilota modalitateetan baino zale gehiagorekin...

eta horregatik guztiagatik-edo erraketa jokoak traba egiten zuen eta desagerrarazi beharra zegoen.

Polemika gogorra ekarri zuen aginduak eta lortu zen ez gauzatzea, baina hurrengo urteetan samurtu bazuten ere, erraketan aritzen ziren kirolari haien ospea iluntzeko kanpaina itsusia hasi zen, pilota munduaren gertuko pertsonetatik ere etorri zena: diru-apustu eta kiniela-jokoa tarteko, garbi ez jokatzeko leporatzen zitzairen erraketista batzuei eta zalantzan jartzen zen guztien profesionaltasuna kantxan, gizonezkoen pilota modalitateetan gertatu ez zen bezala, dirua berdin-berdin jokatzeko arren. Kaltea eginda zegoen. 1957an indargabetu egin zen aurreko agindua, baina gainbeherak ez zuen atzera bueltarik.

Topatutako trabei eta zailtasunei aurre egin ezinik, pilotari askok Ameriketara egin zuten alde, hango frontoietan eskaintzen zizkieten lan-baldintzei eta soldatei muzin egin barik. Gaurko begietatik suposatua ahal duen liluratik haratago, askorentzat ez zen erabaki erreza izan, bertan laga behar izan zituztelako bikoteak, familia, kasu batzuetan seme-alabak...

Estatuan lizentziarik ez berritzean, ez zen jokalaria gehiago hasi eta zeuden pilotariak apurka-apurka erretiratzen joan ziren. Gainera nesken artean jada ez zen erraketa lan aukera bezala ikusten. Sasoi baten frontoiak erruz zabaldu ziren bezala, erruki barik itxi zituzten, eta zeudenak distira eta zaleak galtzen joan ziren. Madrid Pilotalekua izan zen erraketa jokoan zabalik mantendu zen azkena eta pilotariak enpresako arduradunekin izandako arazoak, lan-baldintzak hobetzeko greba eta auziak tarteko, modalitateak bizi zuen dekadentzia areagotu zuen, frontoiaren itxiera bultzatuz. Bertan jokatu zen erraketisten arteko azken partida, 1980ko uztailaren 17an.

Lucia Areitioarutenaren pilotari lizentzia. Bartzelona, 1945.

AITORTZA

Pilotaren beste modalitate guztietako profesionalak batuta baino kopuru handiagoak jardun zuen erraketan. Euren jatorrizko familien sostengu garrantzitsua bihurtuta, emakume haientzat erraketa herritik ateratzeko eta mundua ezagutzeko aukera bat izan zen, sarri askotan gizartearen aginduz zegokien roletatik ihes egiteko, aske bizi eta euren independentzia ekonomikoaren jabe izateko. Bizi zuten sasoiko andren molde estuak apurtzeko ausardia, kementa eta kasu batzuetan premia izan zuten.

Euren jokoaren neurria egindako pilotalekuak altxatu ziren eta bete zituzten zalez eta emozioz. Kirol-prentsako protagonista bihurtuta, txalotuak eta miretsiak izan ziren, izarrak bezala tratatuak... baina jatorrizko herrietan kritikatuak, inbidia eta esamesa iraingarrien sorburu izateraino.

Durangaldean jaioterria edo bizilekua izan duten erraketistak bistaratzeko eta ahanzturatik erreskatzeko ahalegina dira orri hauek. Gurean baziren ere Pilar, Esther, Elena... izen hutsez iritsi zaizkigunak eta izango dira ere bertara ekarri ez dugunik; baleude, aditzera ematea estimatuko genuke. Historiak gutxietsitako eta ezabatutako kolektibo honen parte ere badira euren kirol-ibilbidea hasi eta arrazoi desberdinak tarteko uztea erabaki zutenak, hauek ere eman ziotelako indarra erraketa-jokoari. Multzo baten zein bestean egon, ekarri ditzagun guzti-guzti haiek lehen lerrora!

Estibalitz González Solozabal

Irakaslea eta ikerlaria

**JESUSA GARITAONANDIA
MALLABIABARRENA**

"Areitio"

Mallabia. 1921-8-16

Bartzelonan jokaturakoa.
Bilbon hil zen 2000 urtean.

DURANGALDEKO

ERRAKETISTAK

**MARIA ARRIAGA
OLALDE**

"Marichu"

Berriz. 1922-03-20

Salamankan, Bartzelonan, Madrilan, Valentzian eta Mexikon jokaturakoa. 2014an hil zen Ondarroan.

**PURIFICACIÓN
ARRIAGA OLALDE**

"Purita"

Berriz. 1924-02-2

Bartzelonan, Madrilan, Valentzian eta Mexikon jokaturakoa. Mexikon hil zen.

**ANA ROSA EGIA
RODRÍGUEZ**

Markina-Xemein.

1945-07-7

Bartzelonan eta Mexikon jokaturako aurrelaria.

**MIREN JOSU ASTARLOA
CAREAGA**

"Miren"

Ermua. 1921-11-25

Bartzelonan jokaturakoa. Bilbon hil zen 1989an.

**IRENE
IBAIBARRIAGA
ORMAETXEA**

"Irene"

Ermua.

1918-02-9

Madrilen, Valentzian, Bartzelonan eta Donostian jokaturako aurrelaria. 2014an hil zen Ermuan.

**MIREN BEGOÑA
EREÑAGA
ONAINDIA**

"Begoña"

Durango.

1927-03-11

Sabadellen jokaturako atzelaria. 2015ean hil zen Durangon.

LUCIA ARRUBE UNZUETA

"Luchy"
eta *"Lucina"*

Turreta.

1923-9-30

Madriken,
Bartzelonan,
Valentzian
eta Mexikon
jokatutakoa.
2012an hil zen
Euban.

CONSUELO IRASUEGUI PRIETO

"Chelo"

Eibar. 1926-3-31

Sabadellen eta Bartzelonan
jokatutako aurrelaria. 2024an hil
zen Durangon.

CONCEPCION BUSTINDUI GARATE

"Conchita"

Berriatua. 1927-12-2

Bartzelonan eta Mexikon
jokatutakoa.

MAITE GORROTXATEGI POTENTE

"Ermua"

Sestao. 1926-10-22

Sabadellen, Tortosan,
Bartzelonan eta Logroñon
jokatutako aurrelaria.

HIPOLITA IBAIBARRIAGA ORMAETXEA

"Poli"

Ermua. 1914-8-22

Madriken, Valentzian eta
Bartzelonan jokatutako atzelaria.
Bartzelonan hil zen 1942an.

FRANCISCA ASTARLOA URIARTE

"Paquita"

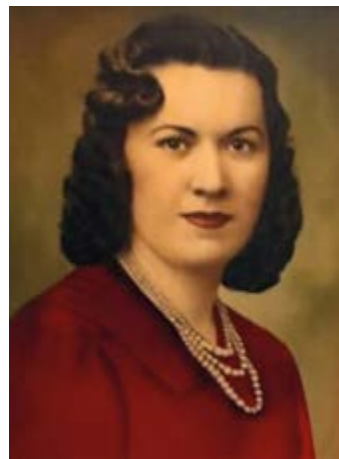
Mallabia. 1926-7-4

Bartzelonan eta Tenerifen
jokatutakoa. Tenerifen hil zen
2013an.

CONSUELO ASTARLOA URIARTE

Mallabia. 1929-6-6

Bartzelonan jokaturakoa.
Bartzelonan hil zen 1945ean.

ROSARIO ZUBIZARRETA TXURRUKA

"Ermua I"

Ermua. 1918-12-17

Salamankan eta Madrilén jokatutako atzelaria. 2002an hil zen Segovian.

ELADIA ZUBIZARRETA TXURRUKA

"Ermua II"

Ermua.
1923-4-6

Salamankan,
Bartzelonan eta
Madrilen jokatutako
aurrelaria. 2020an hil
zen Sevillan.

ROSA ARREGI ARRIAGA

"Rosita" eta
"La Atómica"

Mallabia.
1922-10-19

Madrilen, Bartzelonan,
Valentzian eta Mexikon
jokatutako atzelaria.
2014an hil zen Valentzian.

MARIA PILAR NARBAIZA ARANBURU

"Pilar"

Mallabia. 1922-10-28

Sevillan eta Madrilén jokatutako atzelaria. Abadiñon hil zen 2010ean.

**MARIA GARATE
BERGARETXE**

"Garate"

Durango. 1925-5-19

Sabadellen jokaturako
aurrelaria.

**MARIA ASUNCION
EGIGUREN GALLASTEGI**

"Marichu"

Zaldibar. 1921-8-14

Logroño, Sabadell eta Bartze-
lonan jokaturako aurrelaria.
1981ean hil zen Bartzelonan.

**MARIA TERESA RODRÍGUEZ
MUGARRA**

"Tere"

Durango. 1915-9-21

Madrilen eta Bartzelonan jo-
katutakoa. Durangon hil zen
2019an.

**NIEVES
BERASALUZE
ZABALA**

*"Chiquita de
Mallavia"*

Mallabia. 1924-8-5

Donostian, Bartzelonan, Ma-
drilen eta Sevillan jokaturakoa.
2021ean hil zen Sevillan.

**MARIA ROSARIO
DE CRUZ MOLINA**

"Chari"

Ermua. 1948-11-10

Madrilen jokaturako aurrelaria.

**MARIA ROSARIO
IBAIBARRIAGA
ORMAETXEA**

"Rosario"

Ermua. 1909-10-2

Salamankan jokaturakoa.
1999an hil zen Ermuan.

**VICTORIA
IBAIBARRIAGA
ORMAETXEA**
"Bitxori"
Ermua. 1920-3-23

Madrilen jokaturakoa.
1992an hil zen
Donostian.

**JESUSA ASTARLOA
URIARTE**
"Maria Jesus"
Mallabia.
1923-7-3

Bartzelonan, Madrilen
eta Mexikon jokaturakoa.
Mexikon hil zen.

MARIA ASTARLOA URIARTE
"Miren"
Mallabia. 1923-7-3

Bartzelonan, Madrilen eta
Tenerifen jokaturakoa. Tenerifen
hil zen 2008an.

**DIGNA GARITAONANDIA
MALLABIABARRENA**
"Chiquita de Mallavia"
Mallabia. 1923-9-22

Bartzelonan jokaturako
aurrelaria. 2023an hil zen
Bartzelonan.

**LUCIA AREITIOAURTENA
ISASI-ISASMENDI**
"Lucia"
Ermua. 1925-12-10

Bartzelonan jokaturako
atzelaria. Donostian hil zen
2019an.

**MARIA ROSARIO
AGIRRE AKISO**
Elorrio.
1924-4-26

Bartzelonan
jokaturako aurrelaria.
2001ean hil zen
Durangon.

**PILAR GARITAONANDIA
URIZAR**
"Azkoitia"
Mallabia.
1921-7-14

Madrilen, Valentzia eta
Bartzelonan jokaturakoa.
1988an hil zen Bartzelonan.